

Kossuth Lajos, Szekfű Gyula történetírásában

A tudományos ülésszak végén szót kapó történész, nem akarva ugyan megzavarni a magasztos megemlékezés ilyenkor illendő megnyilvánulásait, de ki kell hogy jelentse, Szekfű Gyula történeti panteonjában nem a legelőkelőbb hely illeti meg Kossuth Lajost! Távol minden kegyeletsértő szándéktól, a tényekhez szigorúan ragaszkodó kutató ettől a körülménytől nem tekinthet el! Nincs is ebben semmi különös, hiszen a forradalmak létjogosultságát mindig is vitató történész aligha mutathatott nagyobb megértést a forradalmat lángoló hevülettel fogadó Kossuth iránt. S ott van a bujdosó szindróma, vajon a hazájától kényszerűen elszakadó politikus mennyire válhat hasznára nemzetének? Szekfű Gyula már a pályafutása elején keserűen kellett, hogy belekóstoljon, a bujdosásra és száműzöttségre kényszerített Rákóczi ábrázolást vegyes érzelmekkel fogadja a nemzet. A Thaly Kálmán névvel képviselt és fémjelzett romantikus függetlenségi eszményképhez ragaszkodó politikai hangulatnak és értékrendnek sértő volt az az ábrázolás, ahogyan Szekfű a Rákóczi emigrációt lefestette. Kossuth ügyén igaz, hogy mérőben más történeti és társadalmi szituációban, de Szekfű újólág ennek a dilemmának a csapdájába került. Ki a hasznosabb a nemzet számára, a vállalt értékeihez és erkölcsi elveihez változtatlanul ragaszkodó bujdosó vagy az otthon maradó hazafi?

S hogy magának Széchenyinek is bujdosónak kellett lennie, ha nem is saját hazájában, de saját birodalmában. Szekfű szerint erkölcsi példamutatásával mégiscsak hasznosabb tagja maradhatott a nemzetnek, mint az elbujdosó Kossuth!

Lapozzuk fel akár találomra a Három nemzedék első fejezetének bármelyik lapját. Arról a részről van szó, amelyik a nagy nemzeti bűnök leglényegesebb vonásait gyűjti csokorba, a leghívebb magyartól, ahogyan Kemény Zsigmond jellemezte. „Mi magyarok tengünk hosszú századok óta, egy magában irigykedő acsarkodó, már-már pusztulásra fajult méhraj.” Nemzeti bűneinket csokorba gyűjtő Széchenyit idézi imígyen Szekfű. Nem akarom, hogy napi aktualizálása legyen, de idézem: „Századokon keresztül a magyar hízelkedéshez szokott, amiből honosink nagyrésznének önmaga túlbecsülése, gőgje s hiúsága támadt; az igaz, egyenes szótul pedig elszokott, amiből megint soknak azon teljes meggyőződése véve eredetét, hogy Hunniát, mind dicsőségtől ragyogót, s lakosait, mint magas helyen állókat a világ bámulja és irigyli.”

Sőtét a tónus, a forradalmak iszonyától megcsömörlő Szekfű úgy látja, a közelmúlt a tévelygés korszaka volt, a liberalizmus mételeyében alámerülő magyar szellem nem tudott elfogadható megoldást találni a magyar bajokra.

„A magyarnak általján véve azt vetik szemére, hogy egyedül szalmatűzként lobban fel, cserfaként azonban sohasem ég.”

1919–20-ban a közelmúlt eseményeit, a forradalmak „rőt-vörös” lángjánál vizsgáló történész alapállása némiképpen érthető. A helyzet és a szituáció érthetővé teszi, a történetíró nemigen rokonszenvezik a közelmúlt eseményeivel. A magyarság válságos történetének kritikus pontjához érkezett, az állam szétesett, a nemzet testét megcsonkolták, a korszak mezsgyéjén átlépő történetést nem figyelmeztetik tiltó táblák, merre haladhat!

Szekfű Gyula esetében sajátos látással állunk szemben, a történetfelfogása sok más mellett abban különbözik az előtte járó nemzedékek felfogásától, hogy az emberi lelkek mélyebb megértését szorgalmazza.

1920-ban visszatekintve, a megelőző korszak megítélésének kulcskérdése a liberalizmushoz való viszonyulás volt. S mi sem természetesebb Szekfű szerint, hogy a reformkor nemzedékére legnagyobb hatást a liberalizmust megtestesítő francia forradalom tette, sugallván azt a hamis eszmét, miszerint nemzedékek legfőbb küldetése a forradalomcsinálás kell, hogy legyen!

Szekfű alig palástolja, a forradalomszeretet ifjú nemzedéke nemzetellenesen cselekedett, amikor erőltette a forradalmat. Szekfű nem győzi eléggé hangsúlyozni „a nyugati eszmék direkt behatásaként organizált politikai” gondolkodás kárára vált a nemzetnek. Nehéz lenne vitatni azt a szekfűi megállapítást, miszerint „A liberális észtszitelete nem ész és értelem, de érzelem és hangulat útján hódítja meg az embereket.”

Kossuth ebben a liberális környezetben terelheti mellékvágányra a Széchenyi által megindított reformprogramot! Szekfű szerint a reformkor méltányos programja ott siklott ki, amikor a liberális közhangulat a széchenyies konzervatív reformprogram megvalósítását legfőképpen Kossuth agitációja eredményeképpen elsikkasztotta.

Kossuth a liberalizmus nagy szívhez szóló, érzelmek felkorbácsoló szónoklatait ügyesen tudta eladni, de úgy, hogy az nem a magyarság sorsát tartotta szem előtt. Kossuth a Három nemzedékben mellékalakként ábrázolódik. Nem méltó riválisa Széchenyinek. Szekfű azzal vádolja, hogy a közéleti cselekvést nem a „Magyar Parlág” szükségletei szerint irányította, a nemzeti szenvedélyeket a liberális hangulat divatos követelményeivel kívánta kielégíteni.

Az természetesen enyhe ferdítés, hogy Kossuth a nemzetiségek irányában kevesebb toleranciát mutatott volna, mint liberális sorstársai. De ugyanakkor az is igaz, Széchenyi 40-es évek eleji figyelmeztetései a kérdést illetően nem mindig találtak megértő fülekre. Kossuth e kérdésben elfoglalt álláspontját elemezve Szekfű egyébként tőle szokatlanul elméleti elemzésbe is belemegy. Éles logikával észreveszi, hogy Kossuth a nemzetiségi kérdést illetően nem tudja áthidalni azt a szakadékot, ami történelmi jog és más liberális elvek között feszül. Ami a liberalizmus elvi tartalmát illeti — vélekedik helyesen Szekfű —, az nincs alávétve nemzeti korlátoknak, hiszen érvényességének sarkkővét az egyén szabad akarata alkotja. Szekfű szerint Kossuth, noha liberális és a tekintélyelv elszánt ellensége, a történelmi jogra hivatkozva mégis engedményeket tesz a történelmi alapon értelmezett

magyarságnak, illetve annak a nemzetkoncepciónak, melynek tudományos alapon *politikai nemzet* a neve. Nem nehéz észrevenni, olyan csapda ez, amelyből a kiutat még a Kossuth-méretű politikus sem találja meg egykönnyen. A liberalizmus természetjogi koncepciójára épített jogközpontú filozófia természetesnek tartja, hogy az egyént a nyelvhasználat terén is megilletik a szabadságjogok, de a kormányzás és a hatalom érdekeit szem előtt tartó politikának, nem kis mértékben éppen praktikus okokból, az az érdeke, hogy a közigazgatás, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, s nem utolsósorban az oktatás nyelve magyar legyen.

Szekfű nem vitatja, hogy a liberálisok, köztük Kossuth érvelése elfogadható, de nem takargatja azon véleményét, hogy a liberalizmus a nemzeti ideál érdekében kényszerhez nyúlt. „Szabadság és Ész” az emberi dolgok rendezésében nem lehetnek mindenható mozgatók, fogalmaz nagyon egyértelműen Szekfű. Szabadság és Ész uralma rendező elve lehetett a reformkori politikának, köztük Kossuthénak is, de a nemzetiségektől azt várni, hogy maguktól erőszak nélkül elfogadják a magyarosodás programját, botorság volt hinni.

Sommásan állapítja meg Szekfű, a liberalizmus semmiben sem követte Széchenyi tanácsait. Legnagyobb hibájának mégis azt tartja, *oppozícióba* helyezkedett Béccsel szemben. S ez az oppozíciós politika már indulásánál magában hordozta a Béccsel való kiegyezés, vagy megegyezés elvetését! Nagy sörrelme ez Szekfűnek, hiszen sokakkal ellentétben, de sokakkal egyetértésben *úgy látta*, a reformkori magyar politikának két dolgot nem szabad tennie. A társadalom liberális elvek alapján megalapozott programját nem szabad elvinni a radikális irányába, mint ahogyan erre szerinte Kossuth szerencsétlenül törekedett, s másodsorban, a Béccsel való egyezkedés lehetőségét meg kellett volna tartani politikai keretek között. Szekfű úgy látja, az ellenzékiesség liberális programjában nincs benne a Béccsel való kiegyezés lehetősége. Eltekintve attól, hogy ez a forradalom időszakában egyáltalán adott volt-e, s hogy az érdembeli döntés egyáltalán Kossuth kezében volt-e, azt a konklúziót Szekfű azért levonja, a kossuthi politikából három dolog mindenképpen következett:

1. Magyarországon az ellenzék mindig és minden időben a kormány ellen dolgozik.
2. Az országot nézve olyan átalakulás lehet az üdvös, melyet az ellenzék képvisel.
3. Az ellenzékkel szemben álló konzervatív párt csak destruktív lehet!

Ez a Kossuth ellenében kifejtett szekfűi alapállás azt sugallja, még Metternichnek is felmentés adható, aki öreg korában már nem volt mereven autokrata, s a középkori rendiség híveként, némi megértést tanúsított még a Guizot-féle liberális politikával szemben is!

Szekfű mindenben a lassú átmenet híve, így nem nehéz megérteni, hogy miért tanúsít olyan kérlelhetetlen ellenállást a radikalizmussal szemben. Az áprilisi törvények egyik alapvető hiányát abban látta, hogy az nem oldotta meg a Habsburg házzal való háromszázéves együttélésből az Ausztriához való viszony rendezését. A hibás természetesen itt is Kossuth, aki nem ismerte fel, hogy a

változott helyzetűtől függetlenül Magyarországnak de facto és de jure egyaránt érdeke, hogy a „közös érdeklő viszonyok” rendeztessenek.

Itt, ahogyan a körülmény is sugallja, Debrecenről külön is szólunk illene. 48-ra 49 jött, a kikerülhetetlen katasztrófa. A forradalmi liberalizmusnak megittasult vezére Kossuth itt aratja legnagyobb sikerét. Debrecenben hiába vette volna át Széchenyi szerepét Batthyányi, a reakció akkor fogta el, amikor arra készült, hogy képviselőként megvívja a debreceni országgyűlésen a végső harcot Kossuth ellenében, s előkészítse a kiegyezést és a kibékülést a nemzet és a dinasztia között. Debrecen Szekfü, mint a radikalizmus fellegvárát aposztrofálja, itt már szerint Kossuth diktál, ahol az új hatalom vezérszava először a forradalom lesz, másodsorban a reszpublika, s harmadsorban a demokrata érték. Debrecen szerint már a magyar radikalizmus tiszta elveit harsogja, s ami Debrecen után jöhetett, nem lehetett más, mint Szeged, Arad és Világos!

1848-tól és 49-től alig palástolt ellenszenvvel igyekszik búcsút venni Szekfü, vigyázó tekintetét a Kiegyezésre vetve. 67 nagy csapdáját Szekfü szerint ismét Kossuth állította fel azzal, hogy elhíresült Cassandra levelével indokolatlanul megbolygatta a nemzet megbékélésre készülő nyugalomát. A fentiekből logikusan következik az, hogy Szekfü még kevesebb megértést tanúsít Kossuthal szemben, hiszen a dinasztiaival való kiegyezésben Széchenyi tanainak realizálását látja. 48 és 67 között nem lehet ellentét, állítja Szekfü, 48 valójában félbemaradt 67! A nemzeti függetlenség álláspontján maradó Kossuth ebből az alapállásból már aligha kaphatott megértést! Nem véletlenül idézi Kossuth 1861-es megnyilatkozását a nemzet békülő hangulatával szemben: „Aki engem mond, 1849-et mond, Aki engem megtagad, 1849-et tagadja meg.”

Igen, 1849. április 14-ét illetően aligha van igazság. Szekfü leginkább azt fájlatja, hogy 48 mindent magában hordozott, a kiegyezés lehetőségét, s az esetleges függetlenség megeremítését. Mindkettőben nagyobb esélyt látott abban a lehetőségben, amit a nemzetnek Széchenyi kínált Kossuth ellenében!

Évtizedeket lépünk túl, Szekfü egyik utolsó, terjedelmes tanulmányát éppen Kossuthnak szenteli! Az 1848-as forradalom százéves évfordulójának lehetőségeiben rejlő megnyilatkozásokat az akkori politika sem akarta igazán kihagyni! Nem is tette, hiszen durva általánosítással saját politikai győzelmének küldetéses előzményét láttatta 1848-ban. Kicsorbult történeti látásának igazolására említsük meg, éppen Debrecenben voltak olyanok, akik felrúgva minden szakmai tisztességet, már Petőfiben is kommunista küldetésstudatot, és bolsevik eszmeiséget kerestek!

Kossuth születésének 150. évfordulójára a XX. századi történelem egyik legvitathatóbb esztendeje kínált alkalmat. Az ideológiai harcokban a politikai elvárások által belekényszerített szellemi-szakmai közélettől nehezen lehetett elvárni, hogy objektíven ítéljen.

1952-re a megértett Kossuth alakja rajzolódik ki a Szekfü-tanulmányból. De a maga is öregedő történész úgy látja, 67 a második csalódása volt Kossuthnak! Annak felismerése, hogy Magyarország sem akarja visszatartania magát a császár- és Ausztriával való kiegyezéstől. Az emigrációban Kossuth ekkor már úgy

állott, mint megszedett fa, melynek gyümölcseivel együtt leveleit is szétzilálták. Az öregedő Szekfű mintegy magát is korrigálva, megértéssel fordul az újólag is forradalomban reménykedő Kossuth felé. Kossuth ekkori dilemmáját Szekfű így látja: vajon hajlandó-e a magyar nép újólag felkelni és megismételni 48-at? Bízott ugyan III. Napóleonban, de a terjedő hazai passzivitást nem tudta megérteni. A villafrancai békekötés hírére keserűen kifakadt: Napóleon a világtörténelem legnagyobb árulója. Tekintélye főleg az emigrációban volt csorbíthatatlan, a hazai imázs a politikai köröket illetően megkopott! Még az emigrációban is ezt vallotta: „Egy kézben kell lenni a vezérletnek, s a kormányzatnak.” De azt azért az emigrációban is érezte, nem fújhatja meg felelőtlenül a hadikürtöt!

Az öreg Kossuth emigrációs életútját összegző Szekfű szakszerű leltárt készít. Figyelme a tényekre összpontosít, de érzelmi rokonszenve Kossuth mélyebb megértését keresi! Már majdnem azonosul azzal a kossuthi kifakadással: „Szegény hazám, hogy ássák sírodat saját fiaid.” Szekfű azért ebben a helyzetben is sejteti: Kossuth vélekedését nem mindig a valóság tényei mozgatják, inkább rabja ő az illúziók világának!

Szekfű 67 ürügyén kegyetlen kérdést formuláz: lehet-e a nemzetet saját érdekei ellenére felvilágosítani? A kiegyezés ellen fellépő lap a „49” Kossuth találmánya. Minden hiába! a Kiegyezéssel nincs alternatívája! Az elhíresült „Cassandra levelet” Kossuth 1867. május 22-én Párizsban írta Deák Ferencnek. Jóslatai a végkifejletet illetően igaznak bizonyultak! Amit Kossuth nem tudhatott, azt Szekfű Gyula sejthette, de 1952-re minden bizonnyal tapasztalhatta, ha a térség kis államaira a birodalmak vetik ki védőhálóikat, a halakat kifoghatják, amibe azok belepusztulnak. S még mondja valaki, hogy a történelemben nincs ismétlődés, de az utókort senki sem mentesítheti a gondolkodás alól!

Egy kérdés még mindig hátra van: nevezetesen, megérthette-e Szekfű Kossuthot, aki mindegyre forradalmat akart? A szálak messzire vezetnének. Egyet talán ma is megkockáztathatunk. 1989-re a forradalmak kora lezárult, az emberiség belefáradt a forradalmak himnikus dicséretébe! Illesse bár dicső elismerés a forradalompartí Kossuthot, a fontolva haladás Széchenyies programját képviselő Szekfű történeti elemzéseire ma is oda kell figyelnünk!